

TANPINAR'IN ON DOKUZUNCU ASIR TÜRK
EDEBİYATI TARİHİ İLE KÖPRÜLÜ'NÜN TÜRK
EDEBİYATI TARİHİ ÜZERİNE METODOLOJİK BİR
KARŞILAŞTIRMA *

Mehmet SÜMER**

ABSTRACT

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Türk edebiyatının ilk tarihçisi değildir. Ondan önce de edebiyat tarihleri yazılmıştır. Bunlar arasında özellikle M. Fuad Köprülü'nün (1890-1966) son hâlini 1926'da bulan *Türk Edebiyatı Tarihi*, metodu itibarıyla dikkat çeker. Tanpınar'ın edebiyat tarihi ile Köprülü'nün edebiyat tarihi arasında metot ve konuya yaklaşım bakımından çok ciddi farklar vardır. Köprülü, edebî eserleri tarihi, siyasi ve toplumsal şartları içerisinde görürken, Tanpınar bu çevresel şartların yanında estetik değerleriyle de ele alır. Bu tutumunda öznellikten kaçınmaz ve yer yer konu nesnesini bilimsel kişiliğinden çıkarak sanatçı özneliğiyle değerlendirebilir. Tanpınar, edebiyat tarihinin ön sözünde metodun şartların, kronoloji ve vesikaların ihmal edilmemesi kaydıyla konunun emrinde olduğunu söyler. Bu nedenle bir taraftan Hippolyte Taine (1828-1893) gibi çevresel şartlara odaklanan kuramcılara bağlanırken, diğer taraftan Ferdinand Brunetière'in (1849-1906) türlerin gelişimi kuramına ve Albert Thibaudet'nin (1874-1936) nesiller görüşüne başvurur. Bu bakımdan metot açısından onun Köprülü'nün aksine eklektik bir tutum geliştirdiği görülür. Böylece Köprülü, biraz da kullandığı metodun gereği olarak edebî metinlerde Türk milletinin tarih içindeki değişimini ararken Tanpınar'ın daha çok toplumun edebî zevkinde yaşanan değişimlere odaklandığı görülür.

Anahtar Kelimeler

On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Edebiyatı Tarihi, edebiyat tarihi, metot, Tanpınar, Köprülü.

* Makalenin geliş tarihi: 03. 07. 2020 / Kabul tarihi: 25.08.2020

Bu makalenin ilk hâli daha evvel 11 Mart 2017 tarihinde Tarih Vakfı tarafından düzenlenen "Ahmet Hamdi Tanpınar ve XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'ni Yeniden Okumak" çalıştayında bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sumermeh@gmail.com (Orcid ID: 0000-0002-3948-7333).

Giriş

Modern Türk edebiyatının gerek edebî ve gerekse akademik olarak şekillenmesinde çok önemli rolü olan Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), 1939 yılında Tanzimat'ın yüzüncü yılı münasebetiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde kurulan "XIX. Asır Türk Edebiyatı" kürsüsüne, 15 Kasım 1939 tarihli bir kararnameyle "matlup evsaf ve şartları haiz talip zuhur edinceye kadar" XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi derslerini vermek üzere Maarif Vekili tarafından görevlendirilmiştir.¹ Bu tarihlerde Tanpınar, Güzel Sanatlar Akademisi'nde Sanat Tarihi profesörüdür. "XIX. Asır Türk Edebiyatı" kürsüsüne profesör olarak kadrosuyla birlikte geçişi ise Orhan Okay'ın verdiği bilgilere göre 3 Temmuz 1941 tarihindedir. "Böylece Tanpınar, bu tarihten itibaren resmen Türkiye'de 'Yeni Türk Edebiyatı' alanının ilk profesörü olur."² Tanpınar, bu göreve tayininden sonra ilk defa üniversitelerde kurulmuş böyle bir kürsüde okutulacak bir edebiyat tarihi lüzumunu hisseder ve bunun için çalışmaya başlar. Aynı zamanda en velût dönemi olan bu yıllarda Tanpınar, "mevcutlardan farklı ve yeni bir metot uygulamak düşüncesi"yle M. Fuad Köprülü'nün (1890-1966) edebiyat tarihi metotundan farklı bir yol arar.³ Ömer Faruk Akün'ün ifadesine bakılırsa, bu edebiyat tarihini yazmak fikri kendiliğinden düşündüğü bir şey değil, kendisine Vekaletçe verilmiş bir görev idi.⁴ Elimizde bu yönde bir belge olmamakla beraber, ister bu şekilde bir görev sonucu olsun, isterse kendi düşüncesi olarak bu işe başlamış olsun, neticede bugün elimizde olan *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ortaya çıkar. Bu kitap, Türk edebiyatı tarihinin yalnızca Batılılaşma devrinin başladığı XIX. yüzyılına odaklanmış bir edebiyat tarihi olmakla beraber gerek kullandığı metot ve gerekse dili ve üslubu bakımından Türk edebiyatında örneği olmayan bir eserdir. Şüphe yok ki her eserin gerçek değeri ancak kendisinden önceki çalışmalar ile karşılaştırılmak suretiyle anlaşılabilir. Bu maksatla burada Tanpınar'ın *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, metoda dayalı Türk edebiyatı tarihçiliğinin kurucusu kabul edilen Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi* ile metot bakımından karşılaştırılacak ve böylece Türk edebiyatı

¹ Daha geniş bilgi için bkz. M. Orhan Okay, *Bir Hülya Adamının Romanı: Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, 175-176.

² M. Orhan Okay, *a.g.e.*, 176.

³ M. Orhan Okay, *a.g.e.*, 177.

⁴ Ömer Faruk Akün, "Ahmed Hamdi Tanpınar", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* XII, İstanbul 1962, 12.

tarihçiliğinde iki ayrı paradigmayı temsil eden bu iki eserin metot olarak benzerlik ve farklılıkları gösterilmeye çalışılacaktır.

İki Edebiyat Tarihçisi

Öncelikle hem Köprülü'nün hem de Tanpınar'ın edebiyat tarihi yazmaya başlamaları, öncesi olmayan bir işi üstlenerek bir tür kurucu metin ortaya koymak arzusunu taşır.⁵ Bilindiği gibi Köprülü'nün edebiyat tarihiyle ilgili çalışmaları 20 Kasım 1913 tarihinde Darül-fünun'a atanmasından önceye kadar uzanır. Gerek 1910'da yayımladığı *Hayat-ı Fikriye* kitabında ve gerekse Yeni Lisancılarla girdiği millî edebiyat tartışmasında, bu konuyla yakından ilgili olduğu, en azından edebiyat tarihi alanında kaynak gösterilen belli başlı Batılı yazarları okuduğu anlaşılmaktadır. Fakat 1913 yılında Darül-fünun'a atanmasından az evvel *Bilgi Mecmuası*'nda yayımladığı "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" makalesi –ki aynı zamanda kendisi de bunu ilk ciddi makalesi sayar– onun edebiyat tarihi araştırmalarının ilk önemli ürünüdür.⁶

Köprülü'nün bu makalesi, eğer kendisine daha evvel bu atama niyetinden söz edilip ısmarlanmamışsa bile, atama kararının arefesine tesadüf etmesi itibarıyla tıpkı Tanpınar'ın kitabı gibi bir "görev"le ilişkilidir. Tabii aynı zamanda yazılacak bir Türk edebiyatı tarihinin de medhali sayılır. Neticede

⁵ Elbette Köprülü'den önce edebiyat tarihi adıyla yayımlanmış eserler vardı. Fakat bunlar modern manasıyla edebiyat tarihi olmaktan çok yazarların biyografileriyle eserlerinin adlarını veren bir tür tezkire mahiyetindeydi. İlk defa metotlu olarak modern manasıyla edebiyat tarihi yazan kişi Köprülü'dür. Hatta bugün Türk edebiyatı tarihinde yaygın olarak kullanılan "İslam'dan önceki Türk edebiyatı", "İslamî devir Türk edebiyatı" ve "Batı tesirindeki Türk edebiyatı" şeklindeki çok yaygın tasnif de ona aittir. Tanpınar'ın kuruculuğu ise kendisinden önce Tanzimat dönemi edebiyatını sistemli bir biçimde tasnif ederek anlatan bir edebiyat tarihinin olmayışı veya mevcutların akademik çalışmalar için duyulan ihtiyaca cevap verememelerinden kaynaklanmaktadır.

⁶ Çok ileriki bir tarihte, ölümünden önce eserlerinin Türk Tarih Kurumu tarafından külliyat olarak basımı yapıldığında, Köprülü külliyatın ilk cildi olarak *Edebiyat Araştırmaları*'nı yayımlar. Bu kitaba 1966 yılında yazdığı ön sözde, *ilk araştırmalarının Türk edebiyatı sahasında olduğunu* ve bu alanın hayatı boyunca araştırılması zaruri diğer alanlar yanında *esas* olarak kaldığını söyler. Külliyatın ilk cildini *Edebiyat Araştırmaları*'na ayırmasını da böyle açıklar. Bkz. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, XII. (İtalikler bana ait. M.S.)

Köprülü'nün edebiyat tarihiyle ilgili bu çalışmalarının en olgun meyvesi olarak 1926 yılında yayımlanan *Türk Edebiyatı Tarihi* ortaya çıkar. Tanpınar da benzer bir süreçle Yeni Türk Edebiyatı kürsüsüne atandıktan sonra daha evvelki dağınık çalışmalarını bir noktaya, ilk profesörü olduğu Yeni Türk Edebiyatı'nın ilk yüzyılına, yani 19. yüzyıla yoğunlaştırarak elimizdeki eserini verir. Böylece her ikisinde de söz konusu edebiyat tarihlerinin ortaya çıkışına bir şekilde resmî görevin kestiremeyeceğimiz bir ölçüde vesile olduğu söylenebilir.

Bu iki edebiyat tarihinin mukayesesine geçmeden evvel, yazarlarının, yani Köprülü ile Tanpınar'ın şahsî olarak aralarındaki ilişkiye birkaç cümleyle değinmekte yarar var. Tanpınar 1918 Ağustos'unda yüksek tahsil için Antalya'dan İstanbul'a geldiğinde, ilkin Halkalı'daki Baytar Mektebi'ne kaydolar ve burada yatılı olarak bir yıl okur. Ertesi yıl Edebiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırıp, şöhretini duyduğu Yahya Kemal'in öğrencisi olmak üzere Türk edebiyatı şubesine geçer. Tanpınar bu bölüme geldiğinde, Köprülü de Türk edebiyatı tarihi hocası olarak buradadır.⁷ Dolayısıyla Tanpınar'ın yolu, Köprülü'yle ilk olarak burada kesişir. Nitekim bir söyleşisinde Köprülü'den şöyle bahseder:

“En büyük, tek âlimimizdir. Hocamdır. İlk Türk müverrihidir. Vesikaya bakmayı, cemiyet hâdiselerini bir terkip halinde görmeyi ondan öğrendik. Şunu da ilâve edeyim ki, onun şayan-ı dikkat bir sezişi vardır. Yazık ki Türkiye’de o da bütün edebiyatımız ve fikir hayatımız gibi yeni nesil tarafından az okunuyor.”⁸

Başka bir söyleşide tahsiliyle ilgili bir soruya cevap verirken yetişmesinden ve hocalarından söz eder ve sözü yine Köprülü'ye getirir: “Yahya Kemal, Fuat Köprülü hocamızdı. Y. Kemal'den tarih zevkini ve bir muharriri tekmiil okumak disiplini aldım. O zaman çok genç olan Prof. Köprülü'den de çok şey öğrendim” der.⁹ Buradaki “çok şey” ifadesinin muğlaklığının, herhalde Yahya Kemal'den öğrendikleri kadar çok bariz olmamakla beraber fazlaca yararlanmış olmaya işaret ettiği düşünülebilir.

⁷ M. Orhan Okay, *a.g.e.*, 105.

⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mücevherlerin Sırrı: Derlenmemiş Yazılar, Anket ve Röportajlar*, haz. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 219.

⁹ Ahmet Hamid Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, haz. Birol Emil, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, 375.

Görüldüğü gibi Köprülü ile Tanpınar'ın yolu Edebiyat Fakültesi'nde hoca-öğrenci olarak çakışmış ve Tanpınar, edebiyat tarihi konusundaki ilk perspektifi ondan almıştır. Bu bakımdan aralarında 11 yaş olmasına rağmen Köprülü ile Tanpınar, hem hoca-öğrenci olarak hem de birincisinin erken başlayan üretkenliği yanında ikincisinin çok geç tarihlerde eser vermesi nedeniyle adeta iki ayrı nesli temsil ederler.

Köprülü ile Tanpınar'ın edebiyat tarihleri, aslında ele aldıkları dönemler itibariyle birbiriyle alâkalı sayılmaz. Köprülü, İslamiyetten evvelki Türk tarihiyle başlayarak Hunları, Göktürkleri, Uygurları ve onların edebiyatlarını anlattıktan sonra İslamî devreye geçer ve burada da Karahanlıları, Selçukluları, Harezm devrini siyasî ve sosyal bütün yönleriyle anlatarak Anadolu'ya varır. Neticede Anadolu'da Şeyyad Hamza, Sultan Veled ve Yunus Emre gibi şairleri içine alarak ancak XIV. yüzyıla kadar gelir. Anadolu dışında da Çağatay, Memlûk ve Timur devri Orta Asya Türk edebiyatını ele alarak XV. yüzyıla ulaşır. Oysa Tanpınar'ın tarihi, baştaki müstakil bir değerlendirme sayılması gereken divan şiiri hakkındaki "Giriş" ile bir zemin etüdü niteliğindeki "Garplılaşma Hareketine Umumî Bir Bakış" hariç tutulursa, XIX. yüzyıldan başlar ve aynı yüzyılın sonuna varamadan Muallim Naci'de son bulur. Bu bakımdan her ikisinin konuları ve odaklandıkları tarihî devirler itibariyle aralarında bir alâka yoktur. Fakat burada, bu iki edebiyat tarihçisinin konularını değil, malzemeyi ele alış ve değerlendiriş biçimlerini mukayese ederek edebiyat tarihçiliğinin Köprülü'den Tanpınar'a en fazla bir kuşak sonra nasıl bir değişim geçirdiği izaha çalışılacaktır. Bu maksatla öncelikle Köprülü'den başlamakta yarar var.

Köprülü'nün Edebiyat Tarihçiliği

M. Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihine yaklaşımı genel tarihçi tutumundan ayrı düşünülemez. Nitekim kendisi de edebiyat tarihinin umumî tarihin bir cüzü olduğunu, aralarındaki bazı mühim farkların da konuyla sınırlı olduğunu söyler. Kuşkusuz konu farklılığı, usûlde de farklılıklara neden olur. Köprülü'ye göre tarihin konusu geçmiştir. Tarihçi bazı belgeler yoluyla o geçmişten yeniden canlandırmaya çalışır. Halbuki edebiyat tarihinin konusu geçmiş olmakla beraber aynı zamanda şimdiki zamandır. Çünkü Kanunî'nin Zigetvar seferi kaybolmuş, yeniden canlandırmaya muhtaç bir olaydır. Oysa

Bâki'nin mersiyeleri eskiden ne hâlde ise hâlâ aynı şekilde varlığını muhafaza etmektedir.¹⁰

Köprülü'ye göre tarihçi olarak şimdi yapılması gereken, İslam kavimlerinin tarihî tekâmülü üzerinde yoğunlaşmaktır.¹¹ Nitekim 1934 yılında Sorbonne'da verdiği bir konferansta, basit bir vakanüvis ile gerçek müverrih arasındaki farkın ikincilerin hikâyeci bir tarih yerine terkibî bir tarih yazması, yani "bir cemiyetin tarihî tekâmülünü anlamaya" yönelmelerinde yattığını söyler.¹² Halil Berktaş, bu "tarihî tekâmül" ifadesinin, onu, eski dar siyasî tarihçiliğin karşısında, sosyo-ekonomik faktörlerin uzun vadeli ve tedricî birikimini öne çıkarma iddiasındaki yeni tarihçilik anlayışına dâhil ettiğini söyler.¹³ Burada hem Köprülü'nün hem de biraz sonra üzerinde duracağımız Tanpınar'ın XIX. yüzyılda Spencer ve Darwin gibi Batılı bilim adamlarının dikkatimizi çektikleri "tekâmül" kavramına yoğunlaştıkları anlaşılıyor. Fakat Köprülü'nün hem bir tarihçi hem de bir edebiyat tarihçisi olarak yoğunlaştığı tekâmül, cemiyetin, daha açık söylemek gerekirse Türk milletinin tarih içindeki tekâmülüdür. Nitekim "tabîî ilimler sahasında hâkim olan tekâmül mefhumu, tarihe de nüfuz etmiş" diyerek bu hususu vurgulamakta ve tarihçilerin toplumların da tekâmül kanununa uygun olarak değişik gelişme devreleri geçirdiklerine inandıklarını söylemektedir.¹⁴ Oysa Tanpınar, biraz sonra açıklayacağımız gibi milletin tekâmülüne değil edebî türlerin tekâmülüne ve edebî zevkin geçirdiği değişmelere yoğunlaşır. Çünkü Köprülü'de esas olan millettir ve son tahlilde yapmak istediği "maşerî vicdan"ın yankısı olan edebiyat yoluyla milletin bir devir içindeki ruhiyatını aramaktır. Bu yönüyle de edebiyatı sosyolojik bir müessese olarak görür. Fakat bu sosyoloji, klasik manasıyla bir sosyoloji değil edebî eserler yoluyla bir toplumun belli bir devredeki psikolojisine varmayı amaçlayan estetik sosyoloji (*bedîî içtimaiyyât*)'dir.¹⁵

¹⁰ Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl", *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, 23-24. Bu ayrımın çok benzerini Aristo'nun *Poetika*'sında da görürüz. Aristo, Homeros ile Heredot'u mukayese ederken tarihçinin daha çok gerçekten olanı, ozaninsa olabilir, yani her devirde gerçekleşme ihtimali olanı anlattığını söyler. Bkz. Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, 27-28.

¹¹ Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983, 82.

¹² Halil Berktaş, *a.g.e.*, 82.

¹³ Halil Berktaş, *a.g.e.*, 82.

¹⁴ Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 9-10

¹⁵ Fuad Köprülü, *Bugünkü Edebiyat*, haz. Mehmet Akif Çeçen, Ahmet Balcı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, 24.

Ömer Faruk Akün'ün de belirttiği gibi kendisinden önce edebiyat tarihi adını taşıyan eserler var ise de "gerçek mânâda edebiyat tarihi Fuad Köprülü'nün çalışmasıyla gelir."¹⁶ Akün'e göre "Fuad Köprülü'den evvel ve sonra araştırmacılarımız, onun kadar Türk edebiyatı üzerinde kesif ve devamlı bir şekilde durmak azmini gösterememişlerdir."¹⁷ Köprülü, usûl hakkındaki makalesinden başlayarak en olgun şeklini *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde bulan edebiyat tarihi araştırmalarını daha sonra müstakil konular üzerine yazdığı makale ve ansiklopedi maddeleriyle bütünlemeye çalışmıştır. Böylece en eski devirlerden ve Türkçenin yayıldığı bütün sahalardan kuşatıcı bir şekilde gelen eseri, her ne kadar XV. yüzyılda son bulsa da bu kitabın devamı sayılabilecek değişik makale ve ansiklopedi maddeleriyle görece bir bütünlüğe erişir.¹⁸ Fakat bu parça parça çalışmalara rağmen Köprülü'nün mesaisini daha çok Batılılaşma öncesi Türk edebiyatına hasrettiği söylenebilir.

Köprülü'ye göre edebiyat, bir milletin fikrî ve hissî gelişmesini belirten, millî ruhu ve hayatı gösteren en samimi bir aynadır. Bu bakımdan edebiyat tarihi, milletin manevi ve maddi gelişmesini edebî eserlerin prizması arkasından gören ve gösteren canlı bir tarih şubesidir.¹⁹ Bir edebî eseri layıkıyla anlamak için ise öncelikle "o devrin umumî hayatını, yaşayış ve düşünüş tarzlarını, o devir insanlarının hayat ve kâinat hakkında nasıl telakkiler beslediklerini öğrenmemiz gerekir."²⁰ Köprülü devamla kendisinin edebiyat tarihi yaklaşımını en açık biçimde ifade eden şu cümleleri kurar:

"Demek oluyor ki edebiyat tarihi, bir milletin coğrafi çevresini, din, hukuk, ahlâk, iktisad, bedîîyat gibi müesseselerini ve siyasi

¹⁶ Ömer Faruk Akün, "Edebiyat Tarihi Bir Milletin Tarihidir", konuşan: Mehmet Nuri Yardım, *Dersimiz Edebiyat*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, 297.

¹⁷ Ömer Faruk Akün, "Edebiyat Tarihi Bir Milletin Tarihidir", 301.

¹⁸ Bu hususu Ömer Faruk Akün vurgulamaktadır: "Köprülü, bu çalışmasının ancak bir kısmını kitaplaştırmış, diğer araştırmaları ise makalelerinde yayılmış olarak yer almıştır. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinin ilk cildini İslâm öncesinden Yunus Emre'ye kadar getirmiş, bundan sonrası ve diğer saha ve devirler onun yüzlerce makalesinde ve ansiklopedi maddesinde işlenmiştir." Ömer Faruk Akün, "Edebiyat Tarihi Bir Milletin Tarihidir", 307.

¹⁹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1986, 1

²⁰ M. Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 1-2

hayatını umumi heyetiyle gösteren ‘medeniyet tarihi’nin –yahut umumi ve yaygın manasiyle ‘tarih’in– çerçevesi içinde tetkik olunmalıdır.”²¹

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki Köprülü, edebiyat tarihini milletin merkezinde olduğu geniş bir kültür dairesinin bir parçası olarak görmektedir. Ama bu parça, doğrudan doğruya toplumun zihnî ve ruhî hayatını yansıttığı için din, hukuk, ahlâk, tarih veya siyaset gibi birtakım pratiklerle kendini izhar eden disiplinlerin veremeyeceği kadar kıymetli bilgiler vermektedir. Öyle ki Köprülü’ye göre Lale Devri’ni anlatan altı ciltlik *Raşit Tarihi*, Nedim’in en küçük bir gazeli kadar o dönemi gösteremiyor. Bu nedenle Köprülü, edebî eserleri toplumun en karanlık noktalarına ışık tutan ve kendiliğinden toplumsal (*bizatihi içtimâî*) tezahürler olarak görmektedir.²²

Köprülü, edebî eserlere iki değişik tutumla, “âfâkî tarihçi görüşü” ve “enfüsî tenkidci görüşü” ile yaklaşıldığını belirterek, zamanımıza doğru yaklaşıldıkça esere bakışın “tarihî” olmaktan çıkarak “tenkidî” hâle geldiğini belirtmekte ve edebiyat tarihçisinin çağdaşlara ancak “umumî mahiyette” değinmesinin doğru olacağını söylemektedir.²³ Zira ona göre edebiyat tarihçisi, edebî eserleri değerlendirirken şahsi zevk ve kanaatlerini azami derecede dikkate almamaya ve mümkün mertebe objektif düşünmeye mecburdur. Oysa Tanpınar, ileride de göreceğimiz üzere objektifliğe bu ölçüde bağlı kalmaz ve metot itibarıyla ondan ayrılır. Burada elbette Köprülü ile Tanpınar’ın eğildikleri devirlerin farklı oluşunun da onları metotta farklılığa sevk eden önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

En temelde Köprülü’nün edebiyat tarihi metodunda, başta Gustave Lanson (1857-1934) olmak üzere Hippolyte Taine (1828-1893), George Renard (1847-1930) ve Ferdinand Brunetière’e (1849-1906) dayanan ve edebî eseri dönem, toplum ve yazarın yetiştiği ortam gibi çevresel etmenlerle açıklamaya çalışan sosyolojik yaklaşımın etkili olduğu açıktır. Fakat Köprülü’nün edebiyat tarihçiliğiyle ilgili bu görüşlerinin birden bire en olgun hâliyle ortaya çıktığı düşünülmemelidir. Onun görüşleri, tıpkı Ziya Gökalp’in düşünceleri gibi süreç içinde işlene işlene gelişir ve en olgun hâlini en sonda bulur. Nitekim

²¹ M. Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 2

²² Köprülüzade Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1332/1916, 4-9

²³ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyat Tarihi*, 3

Köprülü'nün edebiyat tarihiyle ilgili görüşleri üzerinde yaptığımız araştırmada, süreç içerisinde kendi kendisiyle çelişmek pahasına bu gelişmenin nereden başlayıp nereye ulaştığını açıkça göstermektedir. Örneğin edebiyat tarihiyle ilgili görüşlerini bize ilk defa açıklıkla veren yazıları Yeni Lisancılarla girdiği millî edebiyat tartışmasında yazdıklarıdır. Köprülü bu tartışmada, *Servet-i Fünûn* dergisinde, millî edebiyat karşıtı altı yazı yazar. Bu yazılardan ikisi, edebiyat tarihi konusundaki düşüncelerini aksettirmesi bakımından önemlidir. "Edebiyat-ı Milliye" başlıklı ilk yazısında Köprülü, "edebiyat-ı milliye" ile bir ırkın psikolojik özelliklerini ve samimî hislerini anlatan bir edebiyat (*bir ırkın hususiyât-ı ruhiyesini, tahassüsât-ı samimiyesini musavver bir edebiyat*) murat etmek isteyenler, hâlâ Hippolyte Taine'in "ırk, muhit, an" teorisine inananlardır diyerek bu teoriye katılmadığını ifade eder. Çünkü Köprülü'ye göre edebiyattan ırkların psikolojisine ulaşmak ve sonra da ulaşılan sonuçları kesin nitelikler olarak görmek "bir nişâne-i belâhet", yani bir aptallık göstergesidir. Zira ırklar, istilalar ve fetihler gibi olaylarla birbirine karışmıştır. Bu nedenle eski devirlerin belirsizlik ve bilinmezlik içinde yaşayan milletleri için yanlış ve çelişkili fikirlerden başka bir şey meydana çıkaramayan kavimler psikolojisi (*ilmi'r-ruh-ı akvam*) çağdaş milletler hakkında da aynı sonucu vermektedir. Böylece Köprülü, bu yazıda, edebiyatı bir milletin belirli bir devirdeki psikolojisinin göstergesi olarak kabul eden ve sonraki yıllarda büyük bir itimatla bağlandığı Hippolyte Taine'in görüşünü, birtakım başka araştırmacıların görüşleriyle çürütmeye çalışır. Zira ona göre, kavimlerin psikolojisinde asıl etkili olan, ırk değil, toplum ve coğrafyadır.²⁴

Köprülü, bu ilk yazısından bir hafta sonra yazdığı ikinci bir yazıda yine Taine'in görüşlerine karşı çıkarak şöyle der: "Diyorlar ki: 'Edebiyat cemiyetin ifadesidir. Nesg-i hayatîsini ruh-ı milletten almayan âsâr ve sanat, tıpkı köksüz bir çiçek gibi mahkûm-ı fenâ olur.'"²⁵ Köprülü, bu sefer "pek az bir cüz'-i hakikat ihtiva" ettiğini söyleyerek büsbütün reddedemediği Taine'in bu görüşünün edebî eserleri sırf bir tarihî belge olarak görenler için makul olabileceğini, fakat sanata tarihî belge olmaktan daha yüksek bir mânâ atfedenler için bu görüşün abartılı ve hatalı olduğunu belirtir. Köprülü, doğa bilimcilerin ortama uyum sağlama (*muhite tetâbuk*) adını verdikleri temel bir kaidenin

²⁴ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Edebiyat-ı Milliye", *Servet-i Fünun* 1041, 5 Mayıs 1327/18 Mayıs 1911, 3-7.

²⁵ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Halk ve Edebiyat", *Servet-i Fünun* 1042, 12 Mayıs 1327/25 Mayıs 1911, 29-31.

fikrî eserlere de basit ve müfrit bir uygulamasından başka bir şey olmayan bu görüşe millî edebiyat taraftarlarının büyük bir ilmî nitelik isnat ettiklerini söyler. Daha sonra Taine'in yanlış bir dayanak noktası olduğunu göstermek üzere onun meşhur "ırk, muhit, ân" nazariyesine ve bu nazariyenin edebiyatı bir "ifade-i cemiyet" olarak gören yaklaşımına yeniden eleştiriler yöneltir. Bu eleştirilerinde temel olarak Köprülü şunları söyler. Edebiyat, homojen bir kitle (*bir kitle-i mütecanise*) değildir ve her devirde birbirinden farklı üç dört edebiyat vardır. Bu bakımdan muhtıralar, aile mektupları, küçük gazeteler, risaleler ve iptidai romanlar gibi toplumun büyük çoğunluğunun arzuladığı basit ve âdi edebiyatın bir ölçüde toplumun ifadesi olarak kabul edilmesi mümkün olsa da hakiki edebiyat denilen yüksek edebiyat hiçbir zaman "basit düşünceli, âdi zevkli" halk kitlesinin hislerinin ifadesi olamaz. Köprülü, halkın zevki ile sanatkârların zevkinin her zaman her memlekette farklı olduğunu ve hiçbir zaman aynı seviyeye gelemeyeceğini düşünür. Dolayısıyla kimi eleştirmenlerin bazı yüzyıllara birtakım genel çizgiler isnat ederek o genel çizgilerin toplumun bütün unsurlarında görülebileceğini iddia etmelerinin doğru olmadığını belirtir. Örneğin Corneille ve Racine gibi onyedinci yüzyıl yazarları o devrin Fransız halkının ruhunu değil, dar bir saray çevresindeki seçkin zümrenin duygu ve yaşantısını anlatmışlardır. Yine Nedim, çağının bütün Osmanlı milletinin değil yalnızca Damad İbrahim Paşa'nın sefahat devrindeki zengin bir zümrenin, daha doğrusu Sadabad'ın ifadesidir. Bu bakımdan Köprülü, doğrudan doğruya halka hitap eden dramatik edebiyat haricindeki bütün edebî türlerin halkın ruh hâlinde çok onları vücuda getiren büyük şahsiyetlerin ve onlardan zevk duyan küçük bir zümrenin ruh hâlini yansıttığını düşünür.²⁶

Köprülü özetle eğer halkın duygularını yansıtan popüler edebiyattan değil de yüksek bir edebiyattan söz ediliyorsa, böyle bir edebiyatın o devrin özel fikrî hâlinin bir ifadesi saymanın çok yanlış ve hatalı bir yol olduğunu söyler. Sonra da Taine'in zannettiği gibi "bir edebiyatın tarihini yazarken bir milletin ahval-i ruhiyesini taharrî etme[nin]" mümkün olmadığını belirtir. İşte bütün bu hususlardan hareketle Köprülü, Taine'in yaptığı gibi sanatkârları "ırk, muhit, ân" ile izaha çalışmanın "Auguste Comte'un ve Darwin'in nazariyatını tenkide tatbik fikrine düşmek" olduğunu ve bunun "elyevm tamamiyle mevki-i itibardan düş[tüğünü]" ifade eder. Bu nedenle edebiyatın

²⁶ Köprülüzade Mehmed Fuad, "a.g.m.", 29-31.

toplumun ifadesi olduğu görüşünün bugün hiçbir yerde kabul görmediğini vurgular.²⁷

Dikkat edilirse 1911 yılının Mayıs ayında, bir hafta arayla yazılmış bu iki yazıda Köprülü, edebiyat tarihiyle ilgili bugün ona atfettiğimiz bütün görüşlere karşı çıkmaktadır. Bu yazılarda, iki yıl sonra bütünüyle benimseyeceği ve ondan sonra ömrünün sonuna kadar uygulamasına çalışacağı edebiyatın medeniyet tarihinin bir kolu olduğu tezinin tam aksi görüşler ileri sürmektedir. Nitekim iki yıl sonra Darülfünun hocalığına tayin edilmeden bir ay evvel yayımladığı “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” başlıklı makalesinde, edebiyatı incelerken “bir kavmin ruhiyatını aramıya teşebbüs etti[ğini]” belirterek daha önce karşı çıktığı Taine ve Lanson gibi yazarların görüşlerine bağlanır. O kadar ki burada eleştirmek üzere Taine’den aktardığı ibare ve metaforlara bu makalesinde kendi görüşlerinin ifadesi olarak yeniden başvuracak ve bu sefer onları daha evvel reddettiği teorinin ispatı için kullanacaktır. Bu yazıları peş peşe okuyan okur, Köprülü’nün bir zaman için belki önyargıyla ve sırf karşı çıkmak için meşgul olduğu yazarlara çok geçmeden teslim olduğunu görür.²⁸

Köprülü, bu yazıların üzerinden çok geçmeden Gökalp’ın geniş nüfuz dairesine girmiş ve Türkçü cepheye katılmıştır. 1913’ün sonlarına doğru da Köprülü, edebiyat tarihiyle ilgili eski görüşlerinin tamamen değiştiğini gösteren “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” başlıklı makalesinde, daha önce yazdıklarını “tarih usûllerine ve sosyolojiye dair bence değersiz bazı tedkiklerim”²⁹ diyerek bir bakıma artık savunmadığını izhar eder. “Bir milletin geçmişteki fikrî ve hissî hayatını göstermek itibarıyla, edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin, yâni bir milletin umumî tarihinin parçalarındandır” şeklinde Lanson’a ait bir görüşü tekrarlar. Ona göre iyi bir edebiyat tarihçisi, Orhun Abideleri’nden *Kutadgu Bilig*’e ve Anadolu’da Yunus’tan Şeyh Galib’e kadar ince bir tahlil ve ardından “mütebahhirâne” bir terkip vücuda getirirse “Türk ruhunun uğradığı tahavvülleri ve edebiyatın Türk cemiyeti ile münasebet derecesini az-çok bir vuzuh ile meydana koyabilir.”³⁰ Çünkü Köprülü’ye göre

²⁷ Köprülüzade Mehmed Fuad, “a.g.m.”, 31.

²⁸ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Sümer, *Millî Kimliğin İnşasında Edebiyatın Rolü (1911-1920)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015, 77-92 (Doktora tezi).

²⁹ Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 5.

³⁰ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 19-20

“bir sanat eseri, müessiriyle takdirkârlarının ruhunu –belki biraz mübhem, fakat herhalde kat’î bir surette– gösterir.”³¹ Neticede Köprülü, Türklerde hayat basitlik ve saflığını korudukça, edebiyat da Yunus gibi, Şeyyad Hamza ve Kaygusuz Abdal gibi sade ve o ruha uygun isimler çıkardı. Bizans sefahat hayatının etkisiyle az-çok muhteşem bir saray hayatı başlayınca da saray edebiyatı ortaya çıktı der.³² Bu devirde toplumda da sınıflar ayrılmaya başlar ve her sınıfı temsil eden edebî şahsiyetler ortaya çıkar.³³ Köprülü’ye göre bir edebiyat tarihi, Türklerin yalnız edebî mahsûllerini değil, “bütün fikrî ve medenî tezahürlerini asırlar boyunca tam ve vâzıh bir surette” yaşatmalıdır.³⁴ Bu bakımdan, bir edebiyat tarihçisinin, herhangi bir okurdan veya eleştirmenden farklı olarak “şahsiyetinden mümkün olduğu kadar sıyrılmağa çalış[ması]”, kendisine hiçbir estetik zevk vermeyen bir eseri bile uzun uzadıya bahis mevzuu edebilmesi gerektiğini söyler: “Çünkü o eser, yazıldığı zamanın temâyül ve ihtiyaçlarına uyduğundan, vaktinde nefîs bir san’at gibi telakki edilmiş olabilir.”³⁵ Fakat hiçbir zevk vermeyen en basit bir eseri bile bir devrin ruh dünyasını yansıtabileceği düşüncesiyle titizlikle ele almak gerektiğini söyleyen Köprülü için yine de edebiyat tarihinin merkezini şaheserler oluşturur. Tabii burada “şaheserler”den kastedilen, belirli bir zamanda bir okuyucu sınıfının içinde kendi ruhunu, kendi temayüllerini bulduğu, taklit ve tekrar ettiği edebî mahsûllerdir.³⁶ Köprülü burada daha evvel Yeni Lisancılara karşı yazdığı “Edebiyat-ı Milliye” yazısında aktardığı bir sözü yeniden aktarır: “Edebiyat mütecanis bir kitle değildir. Her devrede yekdiğerinden farklı üç-dört edebiyat vardır.” Fakat bu sefer, bu sözü, toplumsal tekâmül sonucu toplumda oluşan değişik sınıfların ayrışan zevklerine hitap eden edebiyatlar oluştuğunu ifade etmek için kullanır. Bu sözü aktardıktan sonra Köprülü, yine daha evvel aktardığı Emile Faguet’nin (1847-1916) ve Sainte-Beuve’ün (1804-1869) Taine’e itirazlarını dile getirir. Fakat bu sefer Taine’in görüşlerini değil bu itirazları reddeder. Ona göre yüksek edebiyatın halkın ruhunu yansıtmadığı görüşü doğru değildir. Çünkü yüksek edebiyat, millî dehayı göste-

³¹ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 20

³² Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 20

³³ Köprülü, *Bugünkü Edebiyat*, 18

³⁴ Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 23

³⁵ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 24

³⁶ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 25

rir. Yani milletin bütün kabiliyetlerini bütün gizli temayüllerini nefsinde toplayıp temsil eder. Bu bakımdan şaheserler, edebiyat tarihçisinin ilk yoğunlaşacağı edebî ürünlerdir.³⁷

Köprülü, Renard'dan yola çıkarak edebî eseri bir çiçeğe benzetir. Çiçek, kendini tutan dala, dal bir sapa bağlı olduğu için o çiçeği anlamak bütün ağacı, hatta onun yetiştiği toprağı anlamaya ihtiyaç gösterir.³⁸ Dolayısıyla bir eseri anlamak için onun yazarını, o yazarı yetiştiren aileyi, çevreyi, arkadaşlarını, doğum yerini, vilayetini, ırkını, milletini de anlamak gerekir. Bütün bu süreçte Köprülü'ye göre edebiyat tarihçisinin görevi, öznel unsurları mümkün mertebe azaltmaya ve yok etmeye çalışmaktır.³⁹

1913 yılında, edebiyatı toplum hayatının çok samimî bir ifadesi olarak gören ve dolayısıyla dili, konuları ve kullandığı vezin gibi araçları itibariyle millî bir edebiyat arzulayan Yeni Lisancıların arasına katıldığında yazdığı bu makale ile önceki yazıları arasında Köprülü'nün bir çelişkiye düştüğü açıktır. Fakat ilk yazılarının biraz duygusal tepkilerle yazıldığı, bu son makalesinde de yine yeteri kadar soğukkanlı olamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu tartışmaların hararetinin dindiği 1919 yılında yazdığı "Yapma Edebiyat" başlıklı bir yazısında Taine ile muarızları arasındaki tartışmalara tekrar dönerek şöyle der: "Hippolyte Taine şu meşhur 'edebiyat cemiyetin ifadesidir' düsturunu ortaya sürdüğü vakit, evvela Saint Beuve ve son zamanlarda Faguet ona karşı bazı itirazlarda bulunmuşlardı. Edebiyatın muhit ile rabıtalı hakkında ilk bakışta çok kuvvetli görünen o itirazlar, eğer 'edebiyat' ve 'cemiyet' mefhumları Taine'in anlattığından farklı olarak daha vâsi bir surette telakki edilirse, tamamıyla ehemmiyetsiz kalır."⁴⁰ Burada Köprülü'nün Hippolyte Taine ve ona eleştiriler getiren Saint Beuve ve Emile Faguet gibi edebî eseri toplumsal bir faaliyet ile tamamen şahsî bir eylem olarak gören iki cepheyi adeta tek başına temsil ettiğini ve hayatının kısa bir döneminde ikinci cepheye, sonraki uzun devresinde de birinci cepheye bağlandığını görürüz.

Köprülü'nün değişik zamanlarda yayımladığı bu yazılardan sonra adeta bu konuda düşündüklerinin son ve en uygun hâlini *Türk Edebiyatı Tarihi*'nin

³⁷ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 26-27

³⁸ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 28

³⁹ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, 29

⁴⁰ Fuad Köprülü, *Bugünkü Edebiyat*, 97

kısa girişinde özetler. Burada Köprülü, edebiyat tarihinin medeniyet tarihinin en önemli bir kısmı olduğunu söyledikten sonra, edebiyat tarihinin rolünü, bir milletin uzun asırlar esnasında geçirdiği fikrî ve hissî gelişmeyi belirten bütün kalem mahsüllerini tetkik ile milletin manevi hayatını “gerçekte olduğu gibi tasvir” olarak açıklar.⁴¹ Nitekim *Türk Edebiyatı Tarihi*’nde Köprülü’nün metotla ilgili ileri sürdüğü bu görüşlerin somut örnekleri görülmektedir. Örneğin İslamiyet’ten önceki Türk edebiyatını anlatmadan önce Türklerin yaşadıkları Orta Asya yaylasının coğrafi özelliklerini, siyasi düzenini, dinî yaşayışını, ayinlerini, toplumsal ve ahlaki hayatları gibi pek çok hususu ele almaktadır. Aynı şekilde İslami devir edebiyatını da siyasi teşekküller, ilmî ve felsefi gelişmeler içinde ele almıştır.

Buraya kadarki izahlardan da kolaylıkla anlaşılabileceği gibi Köprülü’nün edebiyat tarihine yaklaşımında milliyetçiliğin baskın bir etkisi vardır. Zira yukarıda izah etmeye çalıştığımız tartışmalar, millî edebiyatla ve dolayısıyla milliyetçilikle ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Köprülü de bu tartışmalarda ilkin milliyetçi cephenin aleyhinde bulunurken daha sonra bu cepheye katılmış ve ömrünün sonuna kadar da bu anlayış içinde ilmî faaliyetlerini yürütmüştür. Kuşkusuz millet kavramının odağında şekillenen bu yaklaşımlar, XIX. yüzyıldan başlayarak bütün dünyada egemen olmaya başlamış ve Köprülü de diğer her faaliyet gibi edebiyat araştırmalarının da milliyetçilikle ilişkili olarak yürütüldüğü böyle bir dönemde yetişmiştir. Bu nedenle onun edebiyat tarihine yaklaşımında milliyetçiliğin baskın rolünü dikkate almakta yarar vardır. Nitekim kendisi de bu durumu, *Edebiyat Araştırmaları*’na 1966’da yazdığı ön sözde şöyle itiraf eder: “Bundan yarım asır önce olduğu gibi, bugün de, insaniyetçi Türk nasyonalizminin heyecanını kalbimde ve kafamda taşıyorum.”⁴² Bu söz, onun araştırmalarının en nihayetinde ana amacının salt edebiyat değil, edebiyat yoluyla Türk milletin tarihini ve sosyolojisini araştırmak olduğunu göstermektedir.

Tanpınar’ın Edebiyat Tarihçiliği

Köprülü’nün yukarıda ana hatlarıyla çözümlemeye çalıştığımız yazılarına karşılık Tanpınar’ın metot hakkında çok az konuştuğunu görürüz. Onun

⁴¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyat Tarihi*, 1

⁴² Fuad Köprülü, “Önsöz”, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, XIII

edebiyat tarihi metodu hakkında söyledikleri, kitabının ikinci baskısı için yazdığı ön sözden ibarettir. Buradaki görüşlerinin Köprülü gibi bir gelişme ve değişme çizgisi izlediğine dair de elimizde bir bilgi yoktur. Tanpınar bu ön sözde, edebiyat tarihinden beklenenin, “[e]debiyat vakıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbirleriyle münasebetlerini ve dışarıdan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hulâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir *devrin edebî çehresini tesbite çalışmak*” olduğunu söyler.⁴³ Fakat yine de zaman zaman bu ölçünün aşılacak tarihî olaylara ve toplumsal değişikliklere gereğinden fazla yer ayırmak durumunda kaldığını belirtir.⁴⁴ Burada Tanpınar’ın kullandığı “edebî çehre” ifadesinin onu son tahlilde Köprülü’den ayırdığını söylemek gerekir. Zira Köprülü’de esas olan devrin edebî çehresi değil milletin psikolojik çehresidir.

Tanpınar, edebî eserin doğal şartlar altında sadece zevkin ve bireyin ifadesi olduğunu, fakat XIX. yüzyılda sanat eserinin öneminin birdenbire arttığını ve toplum için geniş kapsamlı bir mâna kazandığını söyler.⁴⁵ Bu cümlelerin ilk kısmı, bir bakıma eseri toplumun ifadesi sayan Taine nazariyesine cevap teşkil eder. Fakat ikinci kısmında bu yüzyılın özel şartlarının bu durumu değiştirdiğini, dolayısıyla kendisinin edebiyat tarihi için yukarıda koyduğu ölçüyü ne gerekçeyle aştığını da izah eder.

Tanpınar, metot konusunda “çok seyyal” kaldığını söyler. Yani bir metoda değil birden fazla metoda başvurmuştur: Brunetière’in türlerin gelişimi kuramı, devir veya asır bölümlerini esas alan klasikleşmiş edebiyat tarihi metodu, Thibaudet’nin nesiller görüşü ve Taine’in üçlü amiller nazariyesi. Fakat Tanpınar, Taine’in ırk, muhit ve zaman olarak açıkladığı üçlü amilinden özellikle zaman ve muhiti önemsemiştir. Irk amilini pek dikkate almaz.

Tanpınar, metotta seyyal kalmasını, tarihte metodun belirli şartların, kronoloji ve belgelerin ihmal edilmemesi dışında biraz da konunun emrinde olmasıyla açıklar. Bu nedenle o, her şeyden önce edebî eserin kendisinin önemli olduğunu şöyle vurgular: “[İ]çtimai karakter ne kadar kuvvetli olursa olsun bir edebî eser her şeyden evvel kendisidir ve getirdiği duygu, görüş ve

⁴³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, haz. Abdullah Uçman, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 17. (İtalikler bana ait. M.S.)

⁴⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, 17

⁴⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, 17

düşünüş yüküdür. Biz onu ister istemez kendi hudutları içinde bir vakıa olarak alırken devriyle yaptığı konuşmayı da ihmal etmemeye çalıştık.”⁴⁶ Bu cümlelerinden açıkça anlaşıldığı gibi Tanpınar, edebî eseri toplum hakkında bilgiye ulaşmak için bir araç olarak görmez. Onu her şeyden önce kendi sınırları içinde bir olay olarak ele alır. Çünkü edebî eser, en başta getirdiği “duygu, görüş ve düşünüş yükü” ile edebî eser hüviyetini kazanır. Aksi takdirde edebiliğin hiçbir önemi kalmayacaktır. Burada Tanpınar’ın bir ölçüde 1940’lardan sonra gelişen Yeni Eleştiri ekolüne yaklaştığı anlaşılmaktadır. Fakat neticede yazdığı kitap bir edebiyat tarihi olduğuna göre “devir” faktörünü de görmezden gelmemesi gerekecektir. Nitekim o da edebî eseri “kendi hudutları içinde bir vakıa olarak alırken devriyle yaptığı konuşmayı da ihmal etmemeye çalıştık” diyerek bu noktayı ifade eder. Bu son cümleyi, kitabın çok ilerleyen bir sayfasında geçen şu cümlesi bütünler: “Bütün ferdîliklerin dışında devir dediğimiz yapıcıyı kabul etmezsek hiçbir sanat vakıasını lâıykıyla izah edemeyiz.”⁴⁷ Dolayısıyla denebilir ki Tanpınar, edebî türlerin gelişimine, nesillere ve müstakil olarak eserlerin kendisine önem verdiği kadar devre de önem verir. Fakat bütün bunların eser merkezde olmak üzere ancak birlikte var olan şeyler olduğunu düşünür.

Hem Köprülü’de hem de Tanpınar’da ortak olarak üç önemli edebiyat tarihçisinin ismi geçer: Hippolyte Taine, Albert Thibaudet ve Ferdinand Brunetiere. Köprülü bu üç isme Gustave Lanson’u eklerken, Tanpınar da Niels Petersen (1791-1862) ve Edward Wechssler’in (1869-1949) adlarını sayar. Bütün bu isimler arasında Köprülü daha çok Lanson ve Taine’e dayanırken; Tanpınar, Thibaudet ve Brunetiere’e daha fazla yaslanır. Nitekim Ömer Faruk Akün de bu hususa dikkat çekmekte ve Tanpınar’ın diğer edebiyat tarihi metodlarını tanımakla beraber özellikle Fransız edebiyat tarihçisi Albert Thibaudet’nin bakış tarzını benimsediğini ve onu örnek aldığını söylemektedir.⁴⁸ Tanpınar’ın kendisi de bir söyleşisinde bunu şöyle vurgular:

“Fransız münekkidi Albert Thibaudet üzerimde çok büyük tesir yaptı. Bu enteresan adam şimdi unutulmuş gibidir. Halbuki devrimizin en uyanık zekâlarından biri idi. Şimdi bile hiçbir ciddî metod kitabı veya tenkit eseri yoktur ki ona dayanmasın yahut cevap vermesin. Yakında tekrar moda olacağına eminim. Zaten hakkında eser çıkmaya

⁴⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, 18

⁴⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, 524

⁴⁸ Ömer Faruk Akün, “Edebiyat Tarihi Bir Milletin Tarihidir”, 306.

başladı. Thibaudet'nin geniş tedaîleri ve 'nesiller nazariyesi' bana çok uygun gelmiştir."⁴⁹

Bu son cümle, yani "geniş tedaîler" ve "nesiller nazariyesi" Tanpınar'ın edebiyat tarihi metodunu en iyi açıklayan iki tamlamadır. Gerçekten de Tanpınar'ın edebiyat tarihinde başvurduğu metod, bu şekilde geniş çağrışımlarla çalışır. Öyle ki Şinasi'yi anlatırken Dickens'ı, Naci'yi anlatırken Fikret'i ve başka bir yerde Fikret'i anınca da Shakespeare'i hatırlar. Küçük bir ayrıntıdan yola çıkarak başka noktalara sıçramayı ve oradan büyük hükümlere ulaşmayı sever. Örneğin İzzet Molla'nın Keşan yolculuğu sırasında arabanın aynasından kendisini görmesini anlatan bir beytini aktararak bu dizeleri divan şiirine pozitivist manada realitenin girdiği ilk dizeler olarak yorumlar.⁵⁰

Fakat ilginç bir biçimde Orhan Okay'ın da dikkat çektiği gibi Tanpınar, ön sözünde yararlandığı Batılı kaynakları anarken kendinden önceki Türk edebiyatı tarihlerinden bahsetmez. "Hatta yalnız ön sözde değil kitabın hiçbir yerinde bunlardan bilgi kaynağı olarak herhangi bir zikir dahi bulunmamaktadır. Yalnız 'mütetebbi dostum' dediği Mustafa Nihat Özön'ün *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'ni, antoloji kısımlarının dışında, 'daima faydalandığımız' eser olarak zikreder."⁵¹ Okay devamla şöyle der: "Divan edebiyatıyla ilgili bahislerde de mesela Köprülü'nün, Agâh Sırrı Levend'in, Nihad Sami Banarlı'nın, İbrahim Necmi Dilmen'in edebiyat tarihleri gibi, özellikle her ikisi de on dokuzuncu yüzyıl edebiyat tarihleri olan İsmail Hikmet Ertaylan'ın ve İsmail Habib Sevük'ün eserlerinden de söz edilmemiştir. Bu tutumu da, hiç olmazsa edebiyat tarihinin sistemi ve metodu açısından öncekilere borçlu olmadığı şeklinde açıklanabilir."⁵²

Gerçekten de diğerlerinin daha çok Köprülü'ye yaslanan metodlarına karşılık Tanpınar, açıkça Türk edebiyat tarihçiliğine metod fikrini getiren Köprülü'den ayrı bir yol takip ettiğini gösterir. Nitekim Ahmet Oktay, Cumhuriyet döneminde Köprülü'nün yöntemini benimseyerek edebiyatı toplumsal gerçekliğin bütününe ilişkin olarak anlamaya çalışan edebiyat tarihçileri arasında Agâh Sırrı Levend, Mustafa Nihat Özön, İsmail Habib Sevük ve Nihad Sami Banarlı gibi isimleri sayar. Fakat aynı dönemlerde yaşadığı halde

⁴⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, haz. Birol Emil, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, 375.

⁵⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 92.

⁵¹ M. Orhan Okay, *Bir Hülya Adamının Romanı*, 290.

⁵² M. Orhan Okay, *a.g.e.*, 290.

Tanpınar'ı bu çizgiden ayırır. Onu "tarihçilikle yazın eleştirmeciliğini kendinde birleştirmeyi başarmış benzersiz bir yazar" olarak niteledikten sonra, "yazarları devraldıkları ve devredecekleri kültürel gelenek içinde redleri/kabulleriyle değerlendirmeyi başaran" bir edebiyat tarihçisi olarak tasvir eder.⁵³ Kuşkusuz bu "yazarları devraldıkları ve devredecekleri kültürel gelenek içinde değerlendirmek" hususu önemlidir. Zira Tanpınar, XIX. yüzyılın başında yaşayan Enderunlu Vasıf (1786-1824), Âkif Paşa (1787-1845) ve Seyranî (1800-1866) gibi isimleri değerlendirirken onların hangi taraflarıyla Hüseyin Rahmi'yi, Ziya Paşa'yı veya Rıza Tevfik'i müjdelediklerini de açıklayarak aslında edebiyatı bir bütünlük içinde bütün dip akıntıları, yüzey görünüşleri, içe ve dışa doğru açılmalarıyla bir arada görür ve öyle değerlendirir. Bu açıdan Tanpınar, eserinde daima bütünü gören bir edebiyat tarihçisi hüviyetindedir. Bir şahsiyeti ele alırken onu devri içinde ve bütün hususiyetleriyle ele alır, fakat aynı zamanda onun kendisinden çok sonra gelecek olan hangi edebiyatçıları haber verdiğini de belirtir. Örneğin Vasıf'ın bir anne ile kızı arasındaki diyalogunu anlatırken, onun o devirde çekirdek halinde Hüseyin Rahmi olduğunu söyler (s. 97). Yine XIX. yüzyılın ilk yarısındaki halk şairlerini ele alırken Dertli, Zihni ve Emrah'ın çırakları olan sonraki kuşakların, yıllar sonra Rıza Tevfik'le başlayacak olan bir çığır üzerinde tesirli olduklarını belirtir (s. 112). Yine Seyrani'yi ele alırken onun şiirlerinde zaman zaman Ziya Paşa'nın makalelerini andıran bir realite görüşü ve siyasi hiciv taşıdığını vurgular (s. 117). Bu ve benzeri gözlemlerinde Tanpınar, daima önceki devirlerden intikal edeni, devir içinde yaşayanı ve sonraki devirlere etki edenleri ince bir dikkatle tespit etmektedir. Yine Encümen-i Şuara'yı anlattığı yerde "Muallim Naci ve etrafındakiler Encümen-i Şuara'nın dil zevkini devam ettirirler" (s. 263). diyerek aynı bütünlüklü bakışını gösterir. Naci'den söz ederken de onun Fikret üzerinde sanıldığından çok daha fazla tesir sahibi olduğunu söyler (s. 590). Çoğunlukla ileriye doğru işleyen bu zevkleri ve etkileri takip işi, bazen geriye doğru da işler. Örneğin Vasıf'ı anlatırken onu Nedim'le mukayese ederek edebiyat tarihi içindeki gerçek yerini tespitte çalışır. Bazen de bir şairin, yazarın veya edebî olayın Türk edebiyatı tarihi içindeki yerini başka edebiyatlarla mukayese ederek açıklar. Örneğin Leskofçalı Galib'i anlatırken "Eski şiirimizin son pleiadı Leskofçalı'nın yıldızı etrafında kurulur" (s. 262)

⁵³ Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 139.

diyerek onu XVI. yüzyıl Fransız edebiyatının *La Pléiade* adlı ilk edebi mektebini kuran Pierre de Ronsard'a (1524-1585) benzettiğini ima eder.⁵⁴ Fakat bu şekilde hem bütün Türk edebiyatını bir bütünlük içinde gören ve zaman zaman başka edebiyatlarla mukayese ederek bir edebiyat olayının önemini anlatmaya çalışan Tanpınar, keskin hükümler vermekten de çekinmez. Örneğin Akif Paşa'nın torununa yazdığı mersiye için edebiyatımızda romantizmin bu eserle başlaması gerektiğini söyler (s. 109). Başka yerde Şinasi'nin yedi şiirini sayarak "bizce yeni şiir şekli, asıl bu yedi manzume ile başlar" der (s. 264).

Tanpınar'ın kitabı bir edebiyat tarihi olmasına rağmen konu aldığı şahısların biyografilerine çoğunlukla yalnızca dipnotlarda ve ancak esere tesir eden önemli hadiseleriyle yer verir. Örneğin Vasıf-ı Enderuni, İzzet Molla ve Akif Paşa'yla ilgili kısımlarda tamamen böyle davranır. Fakat Cevdet Paşa, Şinasi, Ziya Paşa ve Recaizade bölümlerinde biyografinin metin içine taşınmakla beraber yine çok fazla önemsenmediğini görürüz. Denebilir ki klasik bir edebiyat tarihinin ana omurgasını oluşturan biyografik bilgi, bu kitapta dipnotlara itilmiştir. Verilen biyografik bilgiler de hep esere dönük bazı "dikkat"lere eşlik eder. Onda esas olan tarihî ve biyografik bilgi değil, eserin tahlili ve hakiki kıymetinin tespiti. Bu bakımdan denebilir ki Tanpınar'ın eseri, Paul de Man'ın iyi bir edebiyat tarihçisi olmak için yapılması gerekenleri çok iyi karşılayan bir edebiyat tarihidir.⁵⁵

Tanpınar'ın değerlendirmelerinde sık sık kullandığı bazı ifadeler vardır. Örneğin Enderunlu Vasıf'ı anlatırken kullandığı "doğrudan doğruya şiirin değerler cetveli üzerinde oynayan eserlerdir" (s. 97) ifadesini Şinasi'nin şiirini anlatırken tekrar kullanır. Fakat bu sefer Şinasi için "bu eski ağacı kökünden sarsarken, arkasındaki değerler cetvelini de sarsan ve söken adamdır" der (s. 197).

⁵⁴ Bu konuda bkz. Cevdet Perin, *Fransız Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1943, 51-53.

⁵⁵ Paul de Man şöyle söylüyor: "İyi bir edebiyat tarihçisi olmak için, bizim edebiyat tarihi adını verdiğimiz şeyin edebiyatla çok az alakası olduğunu ya da hiç alakası olmadığını ve edebi yorum dediğimiz şeyin -tabii iyi bir yorum olması kaydıyla- aslında edebiyat tarihi olduğunu unutmamak zorundayız." Bkz. Paul de Man, "Edebiyat Tarihi ve Edebiyatta Modernlik", *Körlük ve İçgörü: Çağdaş Eleştirinin Retoriği Üzerine Denemeler*, çev. Ferit Burak Aydar, Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul 2008, 194.

Bu tespitlerinde de görüldüğü gibi Tanpınar, edebiyat tarihçisinin “şahsiyetinden mümkün olduğu kadar sıyrılmağa çalış[ması]” gerektiğini söyleyen Köprülü’nün aksine öznel yorumlardan kaçınmaz.

Tanpınar’ın kitabı barındırdığı imkânlar bakımından da üzerinde dikkatle durulması gereken zengin bir kaynaktır. Kitabın “Şinasi’den Sonra Nevilerin gelişmesi” başlıklı bölümünde, üzerinde çok ısrar etmeden Tanzimat edebiyatının tasnifi konusunda birtakım öneriler getirir. Türk edebiyatının 1851 ile 1885 yılları arasında gerek dış manzarasıyla, gerek bünye itibarıyla durmadan değiştiğini, yeni unsur ve münasebetlerle zenginleştiğini söyler. Ona göre bu 34 yıllık süre, “on, on iki yıl arayla düşüncenin ilerlediği, insanın gömlek değiştirdiği bir devirdir” (s. 250). Bu 34 yıllık süreyi şöyle tasnif eder: 1851-1861 aralığını birinci devre, 1861 ile *Vatan Yahut Silistre*’nin oynandığı 1873 aralığını ikinci devre ve nihayet 1873’den *Makber*’in yayımlandığı tarihe kadarki zamanı da üçüncü devre sayar. Bugün genellikle Tanzimat edebiyatı, ilk tercümelerin yayımlandığı 1859 yılından başlatılır. Tanpınar da kitabının ön sözünde bu 1859 tarihini vurgular. Fakat kanaatimizce Tanpınar’ın Şinasi’den sonra nevilerin gelişmesini anlatırken vurguladığı 1851 tarihi, Tanzimat edebiyatı için başlangıç olarak alınmaya daha müsait bir tarihtir. Tanpınar bu tarihi niçin seçtiğini kısaca açıklarken “1861’e kadar olan zamanı, ‘*Takvim*’ ve *Ceride-i Havadis*’in, ilk açılan mekteplerin, Encümen-i Dâniş’in etrafındaki çalışmalarla, diğer devlet tesislerinin ve ilk tercümelerin idare ettiğini gördük” der (s. 250). 1851, Encümen-i Dâniş’in açıldığı yıldır. Aynı zamanda Johann Strauss’un gösterdiği gibi bu tarih, hem İstanbul’daki azınlık edebiyatlarının bazı ilk ürünlerinin, hem de ilk Türkçe roman *Akabi Hikayesi*’nin yayımlandığı yıldır. Nitekim bu ve benzeri nedenlerle Strauss, 1850’leri Osmanlı İmparatorluğu’nda edebiyatların gelişimi açısından en önemli dönem olarak görür ve bir edebiyatı destekleyecek genişlikte bir edebî kamuoyunun oluştuğunu söyler.⁵⁶ Tanpınar bundan sonra 1861’den *Vatan Yahut Silistre*’nin oynandığı 1873’e kadarki ikinci devrede, gazetenin hemen hemen tek başına yeniliği idare ettiğini söyler. Gazetenin hakiki manada bir kürsü olduğunu, fikrin onun sayesinde yapıcı bir unsur olarak hayata girdiğini, memlekette onun sayesinde bir kamuoyunun vücuda geldiğini belirtir. Bu devirde Şinasi’nin kitaplarından ve Münif Paşa’nın *Muhaverat-ı Hike-*

⁵⁶ Johann Strauss, “Who Read What in the Ottoman Empire (19th-20th centuries)?” *Arabic Middle Eastern Literatures* 6:1, 2003, 42-43.

miyye'sinden başka yeniliğe yol açmak suretiyle tesir eden kitap bulunmamaktadır. Dahası gazete, tefrikalarla kitabı da içine almış gibidir. Makale, tenkit, deneme gibi doğrudan onunla gelen türler bir yana roman orada tefrika edilir, tiyatro yine öyledir. Hatta şiir bile gazetede yayımlanır. Bu bakımdan Tanpınar, gazetenin "divanı bile parçala[dığını]" ve şiirin, o zamana kadar daima tek başına yakaladığı okuyucuyla münferit bir konuşma olmaktan çıkıp "Hürriyet Kasidesi" örneğinde olduğu gibi kitleye hitap şeklini aldığını söyler (s. 252). Tanpınar 1873'den sonra gazetenin yerini adeta birdenbire kitaba bıraktığını, 1885'de ise *Makber*'in yayımlanmasıyla ferdin yeniden şiirde ve sanatta eski yerini aldığını belirtir (s. 253). Bu tasnif, bildiğimiz kadarıyla hiçbir edebiyat tarihinde üzerinde durulmayan, başka yerlerde üzerinde ısrar etmediğine bakılırsa belki kendisinin de farkına varmadığı yeni bir tasnif önerisidir ve aslında Tanzimat edebiyatına başka bir bakış açısı getirmektedir.

Bu ve benzeri imkânları yanında zaman zaman onun da diğer edebiyat tarihlerinin zaafıyla malûl olduğu görülür. Örneğin bazı yerlerde bir noktaya odaklanırken onun tarihsel olarak öbür noktalarla ilişkisine belki elde yeterince belge olmadığı için fazla eğilmez. Örneğin "Şinasi'den Sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti" bölümünde adeta Şinasi'nin ölümünden sonraki bir dönemi anlatıyormuş gibidir. Oysa o yıllarda Şinasi hayatta ve oldukça aktif bir dönemindedir. Yine 1865'de Yeni Osmanlılar Cemiyeti kurulduktan iki sene sonra Kararname-i Âli ile Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi belli başlı Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensupları haklarında çıkan sürgün kararına uymayıp Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Paris'e gittiklerinde Şinasi de Paris'tedir. Ama okur olarak o süreç anlatılırken Şinasi'nin adeta unutulduğunu veya kronolojik olarak geride kaldığını düşünürüz. Sadece bir yerde Namık Kemal'i anlatırken Şinasi'nin 1865'te Paris'e gidişinden sonra aralarının açıldığını ve bir daha onları yan yana göremediğimizi söyler ve bunu da elimizde herhangi bir vesika olmadığı şeklinde yorumlar (s. 345). Bu sorun elbette Tanpınar'a özgü değildir. Genelde edebiyat tarihleri, tarihin bir döneminde bir şeyle tanınan veya bir yerden edebiyat tarihine giren isimleri adeta o noktada dondurarak konuşurlar. Tanpınar'ın eksikliği ise belki bu devir hakkında kendisinin de ifade ettiği gibi daha çok Ebuzziya'ya dayanması ve "Ebuzziya'nın söylediklerinin birçoğu[nun] maalesef tevsika muhtaç" (s. 192) olmasıdır.

Bütün bu değerlendirmelerin arasında zaman zaman çelişkili ifadeler de kullandığı olur. Örneğin Enderunlu Vasıf'tan söz ederken Namık Kemal'in onun hakkında *Tahrir-i Harabat*'ta söylediği bir söze yer verir. Namık Kemal, Vasıf'ın Türk şiirine bir yenilik getirmek istediğini fakat "efail ve tefail belasıyla muvaffak olama[dığını]" söyler (s. 98). Tanpınar, Namık Kemal'in bu yargısının ilk bakışta haklı görülebileceğini, fakat Vasıf'ın kullandığı dil üzerinde dikkatle düşünüldüğü takdirde meselenin sadece bir vezin meselesi olmadığını anlaşılabileceğini belirtir. Çünkü Vasıf, yeni bir estetiğin peşinden koşmamaktadır (s. 98). Namık Kemal'in bu yargısına itiraz ederken biraz sonra Âkif Paşa'nın torunu için yazdığı mersiye ele aldığı bu mersiyenin hece vezniyle yazılmış olmasından dolayı sanki "teessürî hayat[ın] birdenbire bütün hürriyetini kazan[dığını]" söyler ve Namık Kemal'in Vasıf hakkındaki yargısının isabetini vurgular. Zira "değişen teknik ile sanki insanın kendisi meydana çıkmıştır" (s. 108).

Bu ve benzeri imkân ve ihmallerine rağmen Tanpınar'ın kitabı Paul de Man'ın tasavvur ettiği gibi bir edebiyat tarihidir. Paul de Man, "Bizi yanıltıcı bir şekilde onun *içine* ya da *dışına* koyarak edebiyatı budamayacak, edebi açmazı tüm süreç boyunca muhafaza edebilecek, edebiyatın kendisi hakkında aktardığı bilginin aynı anda hem doğruluğunu hem de yanlışlığını izah edebilecek, metaforik ve tarihsel dil arasında ince bir ayırım yapmayı bilecek ve de hem edebi modernliği hem de onun tarihselliğini açıklayabilecek bir edebiyat tarihi tasavvur edebilir miyiz?" diye sorar.⁵⁷ İşte Tanpınar'ın kitabı, adeta bu soruya verilmiş bir cevaptır.

Sonuç

Sonuç olarak hem Fuad Köprülü'nün hem de Tanpınar'ın bugün elimizde olan edebiyat tarihleri, bir görevle ilişkili olarak ortaya konulmuş iki önemli eserdir. Her iki yazar da, üniversitede başına geçtikleri kürsülerin ihtiyaç duyduğu ders kitabını yazmak fikriyle bu işe girişmiş ve neticede farklılıklarına rağmen metodlu olarak öncesi olmayan bir iş yapmışlardır. Birincisinin eseri, hakkında belgenin az olduğu bir devreye odaklandığı için daha çok terkibe odaklanırken, ikincisinin eseri nispeten daha çok belgenin olduğu

⁵⁷ Paul de Man, "a.g.m." 193.

XIX. asra odaklandığı için daha tahlilî ve tenkidî bir nitelik taşımaktadır. Elbette aralarındaki fark sadece ele aldıkları devirle ve onun gerekleriyle ilgili değildir. İkisi arasında, edebiyat tarihçiliği metodu bakımından da belirgin bir yaklaşım farkı vardır. Köprülü, edebiyat tarihine bir tarihçi gibi yaklaşır ve nihai maksadı Türk milletinin tarih içinde geçirdiği kültürel ve psikolojik değişimleri tespiti çalışmaktır. Bunu yaparken mümkün mertebe öznellikten sakınır. Oysa Tanpınar, ona nispetle daha dar bir zamana odaklanır ve maksadı devrin edebî zevkini tespit etmek ve bu zevkin Batılaşma sürecinde nasıl bir değişim geçirdiğini göstermektir. Bu zevk değişimini tespiti çalışırken metinleri esas alır ve devrin yazar ve şairleri hakkında son derece öznel yorumlardan da kaçınmaz. Köprülü, sosyal ve estetik hadiselerin daha çok çevresel etmenlerle açıklandığı XIX. yüzyıl pozitivist düşünürlerinin etkisinde kalırken, Tanpınar iç dünyanın keşfedildiği XX. yüzyılın Freud ve Bergson gibi düşünürleri etkisindedir. Bu nedenle rahatlıkla denebilir ki Türk edebiyat tarihçiliğinde Tanpınar'la beraber bir paradigma değişimi yaşanır. Fakat yazık ki ikisinin de eseri yarım kalmıştır. Köprülü ancak XV. yüzyıla kadar getirdiği eserini müstakil makale ve ansiklopedi maddeleriyle bütünlemeye çalışırken, Tanpınar ise yazmayı ümit ettiği ikinci cildi yazamadan vefat etmiştir. Bu iki eser, eksiklerine rağmen edebiyat tarihçiliğinin Türkiye'de değişik metotlar kullanılarak ortaya konulmuş en olgun iki örneğidir.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk, "Ahmed Hamdi Tanpınar," *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XII, İstanbul 1962, 1-33.
- AKÜN, Ömer Faruk, "Edebiyat Tarihi Bir Millet Tarihidir," konuşan: Mehmet Nuri Yardım, *Dersimiz Edebiyat* Nesil Yayınları, İstanbul 2006, 294-319.
- Aristoteles, *Poetika*, (çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1976.
- BERKTAY, Halil, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl," *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyat Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1986.
- Köprülüzaade Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1332/1916.

- Köprülüzade Mehmed Fuad, "Edebiyat-ı Milliye", *Servet-i Fünun*, c. 41, sayı 1041, 5 Mayıs 1327, s. 3-7.
- Köprülüzade Mehmed Fuad, "Halk ve Edebiyat", *Servet-i Fünun*, c. 41, sayı 1042, 12 Mayıs 1327, s. 29-31.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Önsöz", *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Bugünkü Edebiyat*. haz. Mehmet Akif Çeçen, Ahmet Balcı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- MAN, Paul de, "Edebiyat Tarihi ve Edebiyatta Modernlik", *Körlük ve İçgörü: Çağdaş Eleştirinin Retoriği Üzerine Denemeler*. çev. Ferit Burak Aydar, Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul 2008, 171-194.
- OKAY, M. Orhan, *Bir Hülya Adamının Romanı: Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- OKTAY, Ahmet. *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- PERİN, Cevdet. *Fransız Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1943.
- STRAUSS, Johann. "Who Read What in the Ottoman Empire (19th-20th centuries)?" *Arabic Middle Eastern Literatures* 6:1, 2003, 39-76.
- SÜMER, Mehmet, *Millî Kimliğin İnşasında Edebiyatın Rolü (1911-1920)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. haz. Abdullah Uçman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Mücevherlerin Sırrı: Derlenmemiş Yazılar, Anket ve Röportajlar*, haz. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi. *Yaşadığım Gibi*. haz. Birol Emil, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

"A METHODOLOGICAL COMPARISON OF TANPINAR'S HISTORY OF 19TH
CENTURY TURKISH LITERATURE AND KÖPRÜLÜ'S HISTORY OF TURKISH
LITERATURE"

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) is not the pioneer historian of Turkish literature as some other literature histories had been written before him. Among these, especially the work by M. Fuad Köprülü (1890-1966) entitled Türk Edebiyatı Tarihi [History of Turkish Literature], which found its final draft in 1926, draws attention in terms of method. There are significant differences between literature history by Tanpınar and the one by Köprülü in terms of method and approachment to the subject. While Köprülü approaches literary works regarding their historical, political and social conditions, Tanpınar deals with them with their aesthetical worth besides the milieu. He does not avoid subjectivity in this attitude and sometimes criticizes his subject matter with an artist subjectivity digressing his academic personality. In the preface of his work, Tanpınar emphasizes that the method functions under the subject only if it does not neglect the conditions, chronology and documents. Therefore, while he adheres to theoreticians such as Hippolyte Taine (1828-1893) who focuses on external conditions on one hand, on the other he applies to Ferdinand Brunetière's (1849-1906) theory of genres and Albert Thibaudet's (1874-1936) theory of generations. In this regard, it is observed that he develops an eclectic attitude in terms of method contrary to Köprülü. Thus, while Köprülü searches the historical change of Turkish nation in literary texts, to a degree due to the method he uses, it is seen that Tanpınar mainly focuses on alterations had occurred in literary taste of the society.

Keywords

History of 19th Century Turkish Literature, History of Turkish Literature, history of literature, method, Tanpınar, Köprülü.